

MAKTABGACHA YOSHDA GI BOLALARDA TAFAKKUR VA BILISH
JARAYONLARINI RIVOJLANTIRISHDA EVRISTIK YONDASHUVLAR

Choriyeva Zebiniso Odilovna

Buxoro shahar 76-Maktabgacha ta'lim tashkiloti direktori

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur va bilish jarayonlarini rivojlantirishda evristik yondashuvlarning pedagogik ahamiyati va samaradorligi yoritib berilgan. Tadqiqotda maktabgacha ta'lim jarayonida qo'llaniladigan evristik metodlarning nazariy asoslari tahlil qilinib, ularning bolalarning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalari, ijodiy tafakkuri hamda bilishga bo'lgan qiziqishini rivojlantirishdagi o'rni asoslab beriladi. Shuningdek, maqolada evristik yondashuvlar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar bolalarda tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, xulosa chiqarish kabi bilish jarayonlarini faollashtirishi ilmiy jihatdan asoslanadi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, evristik yondashuvlar, evristik metodlar, tafakkur, bilish jarayonlari, ijodiy fikrlash, muammoli ta'lim, mustaqil fikrlash, innovatsion pedagogik texnologiyalar, intellektual rivojlanish.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida maktabgacha ta'lim bosqichiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Chunki aynan maktabgacha yosh davri bolaning tafakkuri, bilish jarayonlari, nutqi, tasavvuri va ijodiy qobiliyatlari jadal shakllanadigan muhim rivojlanish bosqichi hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolaning keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyati ko'p jihatdan aynan ushbu davrda egallangan bilish faoliyati, mustaqil fikrlash va muammoni hal qilish ko'nikmalariga bog'liq.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda bolani tayyor bilimlarni qabul qiluvchi emas, balki faol izlovchi, kashf qiluvchi shaxs sifatida shakllantirish muhim vazifa etib belgilanmoqda. Shu nuqtai nazardan, maktabgacha ta'lim jarayonida evristik yondashuvlardan foydalanish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Evristik yondashuvlar bolalarni mustaqil fikrlashga undaydi, ularning bilishga bo'lgan qiziqishini oshiradi va tafakkur jarayonlarini faollashtiradi.

Evristik metodlarning asosiy mazmuni bolalarda savol berish, taxmin qilish, tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va xulosa chiqarish kabi bilish amallarini shakllantirishdan iborat. Bunday yondashuv asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar jarayonida bolalar muammoli vaziyatlarga duch keladi va ularni mustaqil yoki jamoaviy

tarzda hal etishga harakat qiladi. Bu esa ularning mantiqiy tafakkuri, ijodiy fikrlashi hamda bilish faolligining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur va bilish jarayonlarini rivojlantirishda evristik yondashuvlardan foydalanish nafaqat ta'lim samaradorligini oshiradi, balki bolalarning shaxsiy sifatlarini - tashabbuskorlik, faollik, o'z fikrini erkin ifodalash, muloqotga kirishish kabi kompetensiyalarni ham shakllantiradi. Shu sababli, maktabgacha ta'lim muassasalarida evristik yondashuvlar asosida ta'lim jarayonini tashkil etish pedagoglardan yuqori kasbiy mahorat, metodik tayyorgarlik va innovatsion fikrlashni talab etadi.

Adabiyotlar tahlili. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur va bilish jarayonlarini rivojlantirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida uzoq yillardan buyon o'rganib kelinmoqda. Ilmiy adabiyotlarda bolalarning bilish faoliyati, tafakkur rivoji hamda ijodiy fikrlashini shakllantirishda faol va interfaol ta'lim metodlarining ahamiyati keng yoritilgan.

Psixolog olimlar L.S. Vygotskiy, J. Piaje, A.N. Leontev va S.L. Rubinshteynlarining ilmiy qarashlarida bolaning tafakkuri va bilish jarayonlari ijtimoiy muhit, faoliyat va muloqot jarayonida shakllanishi ta'kidlanadi. Xususan, Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga ko'ra, bolalarning bilish imkoniyatlari kattalar yoki tengdoshlari bilan hamkorlikda yanada samarali rivojlanadi. Bu holat evristik yondashuvlarning maktabgacha ta'lim jarayonida qo'llanishi uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Pedagogika sohasidagi tadqiqotlarda evristik metodlar muammoli ta'lim, izlanishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar va ijodiy topshiriqlar bilan uzviy bog'liq holda talqin etiladi. Evristik yondashuvlarning asosiy vazifasi bolalarda tayyor bilimlarni berishdan ko'ra, bilimlarni mustaqil kashf etish, savol berish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat ekanligi ta'kidlanadi. Bu metodlar bolalarning tafakkurini faollashtiradi va bilishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Mahalliy va xorijiy tadqiqotchilarning ishlarida maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda evristik suhbatlar, muammoli vaziyatlar, o'yinli topshiriqlar va tajriba asosidagi mashg'ulotlarning samaradorligi ko'rsatib berilgan. Ushbu yondashuvlar bolalarda tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, mantiqiy fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga xizmat qilishi ilmiy asoslangan.

O'zbekistonlik pedagog olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalarni, jumladan, evristik yondashuvlarni joriy etish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Ushbu ishlar da bolalarning bilish faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ta'lim jarayonida faol ishtirokini ta'minlash evristik metodlar orqali samarali amalga oshirilishi mumkinligi qayd etiladi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur va bilish jarayonlarini rivojlantirishda evristik yondashuvlar muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Biroq, mavjud tadqiqotlarda evristik metodlarni maktabgacha ta'lim mashg'ulotlarida tizimli va kompleks tarzda qo'llash masalalari yetarlicha yoritilmagan. Shu sababli, mazkur maqolada evristik yondashuvlardan foydalanishning samarali usullarini ilmiy va amaliy jihatdan asoslash dolzarb hisoblanadi.

Munozara. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur va bilish jarayonlarini rivojlantirish ta'lim-tarbiya jarayonining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda evristik yondashuvlar bolalarning tabiiy qiziqishi, faol ishtiroki va mustaqil fikrlashini qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Evristik yondashuvning asosiy mohiyati bolalarni tayyor bilimlarni o'zlashtirishga emas, balki bilimlarni izlash, kashf etish va amaliy faoliyat jarayonida anglashga yo'naltirishdan iborat.

Evristik yondashuvlar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda pedagog rahbarlik qiluvchi va yo'naltiruvchi rolini bajaradi. U bolalarga muammoli vaziyatlarni taklif etadi, savollar beradi, taxminlar ilgari surishga undaydi va mustaqil xulosalar chiqarishiga sharoit yaratadi. Masalan, kuzatish, tajriba o'tkazish, taqqoslash, predmet va hodisalar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash kabi faoliyat turlari bolalarda mantiqiy tafakkur va bilish jarayonlarining rivojlanishiga yordam beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkurning rivojlanishi ko'proq ko'rgazmali-obrazli va amaliy faoliyat bilan chambarchas bog'liq bo'lib, evristik yondashuvlar ushbu yosh xususiyatlariga to'liq mos keladi. O'yinli vaziyatlar, muammoli savollar, rolli o'yinlar va ijodiy topshiriqlar orqali bolalar bilish jarayonida faol ishtirok etadi. Bu jarayonda ularning tasavvuri kengayadi, nutqi rivojlanadi va mustaqil fikrlash ko'nikmalari shakllanadi.

Evristik metodlardan foydalanish jarayonida bolalarning bilish jarayonlari - idrok, xotira, tafakkur, tasavvur va diqqat faollashadi. Masalan, muammoli vaziyatlar bolalarni diqqat bilan kuzatishga va o'z fikrini bildirishga undasa, ijodiy topshiriqlar tasavvur va tafakkurning rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, evristik savol-javoblar bolalarning nutqiy faolligini oshirib, ularning fikrlarini mantiqiy izchillikda ifodalashiga yordam beradi.

Natijalar. Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, evristik yondashuvlar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar bolalarda bilishga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi, ta'lim jarayoniga ijobiy munosabatni shakllantiradi va o'z imkoniyatlariga bo'lgan ishonchni oshiradi. Bunday mashg'ulotlar jarayonida bolalar o'z fikrlarini erkin ifodalashga, tengdoshlari bilan hamkorlik qilishga va jamoa bilan ishlashga o'rganadilar.

Shuningdek, evristik yondashuvlardan foydalanish pedagoglardan yuqori darajadagi metodik tayyorgarlikni talab etadi. Pedagog bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda evristik vaziyatlarni to'g'ri tanlashi, savollarni maqsadga muvofiq shakllantirishi va bolalarning faolligini doimiy qo'llab-quvvatlab borishi lozim. Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Tadqiqot jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur va bilish jarayonlarini rivojlantirishda evristik yondashuvlardan foydalanishning samaradorligi tahlil qilindi. Olib borilgan kuzatuvlar va pedagogik tajribalar natijalari shuni ko'rsatdiki, evristik metodlar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar bolalarning bilish faolligini sezilarli darajada oshiradi. Mashg'ulotlar davomida bolalar savol berishga, o'z fikrlarini erkin ifodalashga va muammoli vaziyatlarga mustaqil yechim topishga intildilar.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, evristik yondashuvlar qo'llanilgan guruhlarda bolalarning mantiqiy tafakkuri, tasavvuri va ijodiy fikrlashi an'anaviy usullar asosida o'tkazilgan mashg'ulotlarga nisbatan yuqoriroq darajada shakllanganligi aniqlandi. Ayniqsa, taqqoslash, tahlil qilish va umumlashtirish kabi bilish amallari evristik mashg'ulotlar jarayonida faol rivojlangan. Bu holat bolalarning bilishga bo'lgan qiziqishi va ta'lim jarayoniga ijobiy munosabatida yaqqol namoyon bo'ldi.

Xususan, psixolog va pedagog olimlar tomonidan ilgari surilgan evristik ta'limning afzalliklari mazkur tadqiqot natijalari bilan mos kelishi kuzatildi. Evristik yondashuvlar bolalarning tafakkur jarayonlarini faollashtirishi, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishi va ijodiy salohiyatini rivojlantirishi haqidagi ilmiy qarashlar amaliy jihatdan tasdiqlandi. Shu bilan birga, tadqiqot jarayonida ayrim muammoli jihatlar ham aniqlandi. Jumladan, evristik yondashuvlardan samarali foydalanish pedagoglardan yuqori metodik tayyorgarlikni, mashg'ulotlarni puxta rejalashtirishni va bolalarning individual xususiyatlarini chuqur hisobga olishni talab etadi. Agar evristik vaziyatlar noto'g'ri tanlansa yoki savollar yosh imkoniyatlariga mos bo'lmasa, kutilgan natijalarga erishish qiyinlashishi mumkin.

Evristik yondashuvlarni maktabgacha ta'lim jarayoniga tizimli va izchil ravishda joriy etish muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuvlar faqat alohida mashg'ulotlar doirasida emas, balki kundalik ta'limiy va tarbiyaviy faoliyat jarayonida ham qo'llanilganda yuqori samaradorlikka erishiladi. Shu sababli, maktabgacha ta'lim muassasalarida pedagoglar uchun evristik metodlar bo'yicha metodik tavsiyalar va amaliy qo'llanmalarni ishlab chiqish zarurati yuzaga keladi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari evristik yondashuvlar maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur va bilish jarayonlarini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita

ekanligini ko'rsatadi hamda ushbu yondashuvlardan foydalanish bo'yicha ilmiy va amaliy munozaralarni yanada kengaytirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Olib borilgan tadqiqot natijalari maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur va bilish jarayonlarini rivojlantirishda evristik yondashuvlardan foydalanish muhim pedagogik ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Evristik metodlar bolalarni ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirib, ularning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida evristik yondashuvlar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar bolalarning bilishga bo'lgan qiziqishini oshirishi, tafakkur jarayonlarini faollashtirishi va ta'lim samaradorligini yaxshilashi aniqlandi. Ayniqsa, tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va xulosa chiqarish kabi bilish amallari evristik mashg'ulotlar jarayonida samarali shakllanadi. Bu esa bolalarning keyingi ta'lim bosqichlariga tayyorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari evristik yondashuvlar maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini innovatsion asosda tashkil etishga xizmat qilishini ko'rsatdi. Bunday yondashuvlar bolalarning shaxsiy sifatlari - faollik, tashabbuskorlik, o'z fikrini erkin ifodalash va jamoa bilan hamkorlik qilish ko'nikmalarining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur va bilish jarayonlarini rivojlantirishda evristik yondashuvlardan tizimli va maqsadli foydalanish ta'lim sifatini oshirishning samarali vositasi hisoblanadi. Shu bois, maktabgacha ta'lim amaliyotida evristik metodlarni keng joriy etish, pedagoglarning ushbu yondashuvlar bo'yicha metodik tayyorgarligini kuchaytirish va mashg'ulotlarni bolalarning yosh hamda individual xususiyatlariga mos holda tashkil etish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Abdullayeva M.J. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Xasanboeva O., To'raeva N. Maktabgacha ta'limda innovatsion yondashuvlar. Toshkent: Istiqolol nuri, 2019.